

8768
TIJDSCHRIFT

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

EERSTE JAARGANG.

EERSTE DEEL.

24
BATAVIA,
TER LANDS-DRUKKERIJ.

1838.

Bijgeloof op Timor-Koepang.

Volgens echte bescheiden bestond er vroeger op *Timor-Koepang* eene barbaarsche gewoonte. Wanneer een Kleinzoon, wiens vader en groot-vader Koning geweest waren, die waardigheid stond te aanvaarden, kwamen de Grooten en al het volk aan het strand bijeen op die plaats, welke tot de krooning plegtig was ingewijd, en *Klaiba* heet. Dan offerden zij aan de kaaimannen, van welken de Koningen van *Koepang* gelooven afkomstig te zijn, eene jonge maagd, die zij fraai uitgedost en met bloemen en versierselen opgetooid, op het uiterste van den oever vastbonden, en welke spoedig door een dezer dieren werd weggehaald. Zij geloofden, dat deze kaaiman haar tot vrouw nam en onderscheiden kon, of zij nog maagd was of niet; omdat, volgens hun zeggen, een kaaiman eens eene jonge dochter had teruggebracht, wyl hij ondervonden had dat zij geen maagd meer was.—

Bij deze offerande plagten zij nog een varken te voegen, welks borstels rood moesten zijn, benevens rijst, klappers en *sirie*-bladen.

Bij de *Javanen* heerscht een ander bijgeloof. Zij meenen namelijk, dat vrouwen die in het kraambed sterven, dwalende spoken worden, tot wering waarvan zij voor hunne kamers en huizen een visch-net hangen, of ook wel een papier, waarop eenige afbeeldsels met roode verw geschilderd zijn.

B. G.

zer oorlogen ontvolkt, waren spoedig in eene wildernis herschepen, en niet dan vele jaren daarna of anno 1677, (na J. C. geboorte) onder het bestuur en ten gevolge der zorgen, door den toenmaligen Gouverneur Generaal MAATSUIKER, voor eene gewenschte uitbreiding der rijst-kultuur genomen, wederom op nieuw bebouwd, bevolkt en in kleine Regentschappen verdeeld.

Bij het weder ontginnen dezer bosschen zoude, volgens plaatselijke overleveringen, aldaar zulk een onnoemelijk getal doode areeng-boomen zijn gevonden, dat deze omstandigheid aan de geheele landstreek moet hebben gelaten den naam van *Bogor*, (in het Sundasch eenen verrotten en zwartgeworden areeng-boom beteekenende), tot in den jare 1745, wanneer den Gouverneur Generaal VAN IMHOF diezelfde districten (*Tjoetaks*) of kleine Regentschappen, (nu tot een eenig Regentschap vereenigd), voor een buitenverblijf, door bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie werden geschonken. De Baron VAN IMHOF gaf aan dit landgoed den naam van *Buitenzorg*, die later in 1815 onder het Engelsch tusschen-bestuur ook aan de geheele (destijds opgerigte) Residentie werd gegeven.

H. P.

Timor in 1831.

Het eiland *Timor*, was in vroegere dagen verdeeld in vier voorname landschappen, bekend onder de benaming van *Loeka*, *Waiwieko Waihalle*, *Sonobai* en *Koepang*. De twee eerste landschappen worden bewoond door *Bello-neezen*, het derde door *Timoreezen* en het laatste door *Koepangneezen*, uitmakende drie onderscheidene volkstammen, die in taal van elkander zeer verschillen.

Deze vier landschappen voeren het oppergebied over een groot getal kleinere landschappen, die verder verdeeld zijn in kampongs of dorpen.

Doch deze verdeeling bestaat thans slechts in naam, terwijl de meeste der mindere landschappen, onder bescherming van vreemden invloed, zich aan het gezag der moeder-landschappen onttrokken hebbende, nu geheel op zich zelve staan; waardoor de tegenwoordige verdeeling van *Timor* met regt kan worden gezegd in een groot getal, van elkander onafhankelijk staande, landschappen te bestaan, die de suprematie der vier voornoemde moeder-landschappen slechts erkennen, voor zoo verre zulks met hunne belangen mogt overeenstemmen.

De weinige kennis, die wij tot nog toe hebben verkregen van de gesteldheid der binnen-landen van *Timor*, het bijna onmogelijk makende, eene nauwkeurige opgave te doen van het werkelijk getal onafhankelijke Staatjes, of landschappen, welke op dit eiland verspreid liggen, zoo moet zulks aan latere waarnemingen worden overgelaten, terwijl ik mij hier zal bepalen, slechts die plaatsen op te noemen, welke mij opgegeven zijn het Nederlandsch gezag te erkennen.

Dezelve zijn :

1°. *Koepang*. Dit landschap was bij de komst der Europeanen op *Timor*, een der voornaamste Rijken van dit eiland; doch een groot gedeelte van deszelfs gebied afgegaan hebbende aan vreemde Vorsten van *Bello* en *Timor*, die van tijd tot tijd met hunne onderdanen zijn komen afzakken, en huwelijks-betrekkingen met die van *Koepang* hebben aangeknoopt, zoo bepaalt zich het overschot van dit, weleer zoo aanzienlijk landschap slechts tot een smal deel van den westelijksten hoek van *Timor*, *Klaiba* genaamd,

terwijl de Vorst zelf zich op het eiland *Samauw* heeft neergezet, met het grootste gedeelte van zijne onderdanen.

Hoezeer de Vorst van *Koepang*, door de scheuringen en verdeelingen welke zijn land ondergaan heeft, veel van zijn vroegere magt en aanzien heeft verloren, zoo behoudt hij nogtans de eerste plaats bij het Gouvernement onder de Inlandsche Hoofden van *Timor*, waarschijnlijk omdat het bestuur van het Nederlandsch gezag op *Timor*, in dit landschap gevestigd is.

De bevolking van *Koepang* wordt begroot op ruim 2000 zielen, waarvan er 300 wonen op *Timor*, en de overige op het eiland *Samauw*.

2°. *Sonobai*. Dit landschap voerde in vroeger dagen de opperheerschappij over al de Timoreesche landen, en deszelfs Vorst, *Liorai* of Groot-Keizer genaamd, was het tweede Hoofd in rang bij het Gouvernement; doch door ondergane scheuringen ook het gebied van dit Rijk zeer beperkt geworden zijnde, zoo heeft deze Vorst dat gezag niet meer hetwelk eertijds door hem bekleed werd.

Die van *Koepang* eenig deel genomen hebbende in de bevordering van de scheuringen, welke dit Rijk heeft ondergaan, zoo verwekte zulks misnoegdheid bij dezen Vorst: hetgeen aanleiding heeft gegeven tot zijne verwijdering naar een der hoogste rotsen in dit landschap, *Ta-toe-leo* genaamd, en aldaar leeft hij, als het ware verlaten door het grootste gedeelte van zijne onderdanen, in eenen staat van vijandschap met die van *Koepang*.

De hem nog getrouw geblevene bevolking wordt begroot op 1500 zielen.

3°. *Amabie*. Het Hoofd van dit landschap is de derde persoon in rang bij het Gouvernement, doch de voornaamste in magt en aanzien, en de getrouwste van allen.

De bevolking van dit landschap is van het Oostelijk Bedeelte van het Eiland komen afzakken; en, zich onder de Timoreezen gerangschikt hebbende en met die van *Koepang* door huwelijks-betrekking in maagschap zijnde, heeft het zoo doende een zeer uitgestrekt land in bezit genomen; hebbende eene bevolking van cc. ruim 20,000 zielen.

De Vorst van dit landschap woont omtrent een half uur gaans van *Koepang*.

4°. *Amfoeang* was in vroeger tijd ondergeschikt aan den Keizer van *Sonobai*, doch heeft zich aan die ondergeschiktheid weten te onttrekken, en het land in tweën verdeelende, onder de benaming van *Amfoeang* en *Sorbian*, een eigen gezag weten te voeren over eene bevolking van cc. 14,000 zielen.

De Vorst van dit landschap is de vierde in rang bij het Gouvernement.

5°. *Tabeno*. De Vorst van dit landschap is de vijfde in rang bij het Gouvernement. Hij was vroeger een ondergeschikt Hoofd van het landschap *Amfoeang*.—Doch een aangegaan huwelijk met de dochter van den Vorst van *Koepang* heeft hem in bezit gesteld van een stuk lands, waarover hij thans een onafhankelijk gebied voert, over eene bevolking van cc. 5000 zielen.

Deze Vorst woont omtrent $\frac{3}{4}$ uur gaans van *Koepang*.

6°. *Tonaij*. De Vorst van dit landschap, die omtrent een uur van *Koepang* landwaards in woont, was vroeger een ondergeschikt Hoofd van den Vorst van *Koepang*.—Hij verklaarde zich onafhankelijk, en is thans de zesde persoon in rang bij het Gouvernement. *Tonaij* heeft eene bevolking van cc. 1300 zielen.

7°. *Amarassie* is een vrij groot landschap, hebbende

onder zich nog vier mindere landschappen met eene bevolking van cc. 9000 zielen.

Dit land was vroeger door de wapenen van de O. I. Compagnie overwonnen, doch sedert een getrouw bondgenoot geweest zijnde, is het weder in deszelfs volle regten hersteld.

8°. *Kleine Sonobai*. Dit landschap maakte vroeger een deel uit van *Sonobai den Keizer*, doch heeft zich onafhankelijk gemaakt door de volgende omstandigheid. De Keizer, ver in de binnenlanden wonende, had zijnen broeder in de nabijheid van *Koepang* doen wonen, om als zijnen vertegenwoordiger bij het bestuur op de hoofdplaats te dienen, waartoe hij hem plaatsde te *Oeipoera*, een landschap, hetwelk door den Vorst van *Koepang* ten dienste van den Keizer was afgestaan.—Deze broeder, de gelegenheid er toe gevonden hebbende, heeft zich onafhankelijk verklaard, en voert thans het gebied over eene bevolking van ruim 5000 zielen.

9°. *Pittaij* }
10°. *Takaij* } waren twee ondergeschikte landschappen van *Sonobai den Keizer*, die thans een onafhankelijk gezag voeren; doch de Keizer derzelve onafhankelijkheid niet erkend hebbende, zoo bewijzen zij hem nog eenige onderwerping; en mitsdien staan zij, met betrekking tot het bestuur van *Koepang*, in eene verhouding van onzijdigheid, om in geval van nood, de sterkste partij te kunnen kiezen.—*Pittaij* heeft eene bevolking van cc. 3000 en *Takaij* van 11,000 zielen.

11°. *Manobaij* is ook een landschap, hetwelk zich losgerukt heeft van *Sonobaij den Keizer*. De Vorst van dit landschapje voert het gezag over eene bevolking van cc. 3000 zielen.—Hij is door het bestuur van *Koepang* en

de overige *Radja's*, als onafhankelijk erkend, doch in deze onafhankelijkheid door den Keizer nog niet bevestigd.

12°. *Amanoebang* is een vrij groot landschap, bevattende eene bevolking van cc. 14,000 zielen.

Het volk van dit landschap sedert vele jaren, voor de handhaving van deszelfs onafhankelijkheid, den oorlog gevoerd hebbende tegen die van *Koepang* en tegen alle deszelfs bondgenooten, zoo is hetzelfde thans zoodanig geoefend in den oorlog dat het als het dapperste van het geheele eiland *Timor* wordt beschouwd; ja hun moed heeft hun den naam van *onverwinnelijk* bezorgd.—De Vorst van *Amanoebang* leeft in vriendschap met den Keizer van *Sonobai*, en houdt eene goede verstandhouding met het volk van het Portugeesch grondgebied.

Eene goede verstandhouding met dit landschap is van groot belang voor *Koepang*, niet alleen uithoofde van het voordeel hetwelk daaruit zoude voortvloeijen voor den handel, maar ook om de algemeene rust en veiligheid van het land te verzekeren.—In den vervolge zal hieromtrent ter geschikter plaats meer gezegd worden.

13°. *Nenometang* en *Amanatoeng* zijn twee kleine landschappen, met eene bevolking van cc. 11,000 zielen. De communicatie tusschen deze landschappen en *Koepang* over land wordt grootendeels belemmerd, doordien het vijandelijke *Amanoebang* in het midden ligt.

14°. *Waiwieko Waihalle*. Dit landschap is gelegen aan de zuidkust van *Timor*, en heeft eene bevolking van cc. 64,000 zielen. Het Hoofd van dit land wordt ook *Liorai* of Keizer genoemd, en voert het oppergebied over een groot deel der Belloneezen, aan de beide kusten van *Timor*. Hij heeft zich in 1751 en 52, aan het

Nederlandsch gezag onderworpen, doch hij leeft thans in eenen onafhankelijken staat, voerende de Nederlandsche vlag, en ook soms de Portugeesche, naar mate zulks met zijne belangen best overeenkomt.

15°. *Soetrana*. Dit landschap is gelegen aan de noordkust en heeft eene goede haven, waarin de visscher-schepen dikwijls ankeren om, tegen geweren en kruid, zich van water en levensmiddelen te voorzien. Men drijft hier veel handel in sandelhout en was, en de plaats geheel ontbloomt van toezigt zijnde, wordt hier veel clandestine handel gevoerd, zoo wel met de handelaren van *Koepang* als van vreemde plaatsen.

De bevolking van dit landschap wordt begroot op 14,000 zielen.

De Vorst van dit landschap voert den titel van Kolonel, en zijne onderwerping aan het Gouvernement toont hij door het voeren van de Hollandsche vlag.

16°. *Aijmattang* en *Amakono*. *Aijmattang* ligt bevesten *Amakono* en heeft eene bevolking van ruim 2000 zielen.

Amakono. Dit landschap is gelegen beoosten *Soetrana* en heeft eene bevolking van cc. 40,000 zielen. Hier vindt men sandelhout en was.

17°. *Ambino* is gelegen tusschen *Tialarang* en *Sonobai*, en is ook een afvallig land van den Keizer.

18°. *Tialarang* of *Attapoepoe* is ingesloten tusschen de Portugeesche bezittingen *Oekoessie* ten westen en *Batoe Gedé* ten oosten.

Dit landschap heeft eene der beste havens van het geheele eiland voor kleine vaartuigen, als brikken die tien voet diep gaan. Men drijft hier veel handel, zoowel met *Koepang* als met andere plaatsen van den Archipel,

en speciaal met *Célèbes* en *Singapoera*. De uitvoer te *Tialarang* wordt geschat op 1000 pikols sandelhout, en 300 pikols was, waarvan een gedeelte te *Koepang* wordt ingevoerd, doch het meeste door Boegineesche vaartuigen naar elders gebracht. — Aan het strand van dit landschap wonen, te *Aitapoepoe*, een zeventigtal Chinezen, die op *Koepang* 't huis behooren en een' Kapitein tot hun Hoofd hebben.

Het bestuur van *Koepang* heeft hier een' Posthouder met vier soldaten, om, door het heischen van de vlag, het regt van het Gouvernement op dit landschap te bewaren, hetwelk door het Portugeesch Gouvernement te *Dellie*, soms wederregterlijk betwist wordt.

Deze plaats is van veel belang voor den handel van *Timor*, en verdient wel de belangstellende aandacht van het bestuur. *Tialarang* is een ondergeschikt landschap van den Belloneeschen Groot-vorst van *Waiwieko-Waihalle*, en heeft eene bevolking van ruim 26,000 zielen.

19°. *Moubara*. Dit landschap ligt ook ingesloten tusschen de Portugeesche bezitting van *Dellie* en *Batoe Gedé*.

De Vorst van *Moebara* is ondergeschikt aan den Groot-vorst van *Waiwieko-Waihalle*, en voert het gezag over eene bevolking van 87,000 zielen.

De Chineezen van *Koepang* drijven hier eenigen handel, doch de plaats ontbloomt zijnde van alle toezigt, zoo heeft men ook hier, even min als langs de geheele noordkust, geen de minste zekerheid voor 'slands regten.

De overige landschappen op *Timor*, en die welke onder den onmiddellijken invloed der Portugezen staan, mij minder bekend zijnde, zoo kunnen dezelve met zekerheid hier niet worden opgegeven; doch zeker is het echter,

dat het gedeelte buiten het Nederlandsch gezag, ofschoon kleiner in uitgestrektheid, eene grootere bevolking in zich bevat, dan dat gedeelte hetwelk aan het Gouvernement onderworpen is.

Onder de landschappen welke tot het Nederlandsch gebied behooren, zijn *Koepang*, *Amabie*, *Tabeno*, *Tonaj*, *Sonobai den Keizer*, *Amfoeang* en *Amarassie* het naauwst verbonden aan het Gouvernement, terwijl de overige landschappen slechts het oppergebied van het Gouvernement erkennen; met uitzondering echter van *Sonobai den Keizer* en *Amanoebang*, die, ofschoon zij vroeger bondgenooten van het Gouvernement zijn geweest, thans in vijandschap met die van *Koepang* leven; als mede *Waiwieko-Waihalle*, *Soetrana*, *Tialarang* en *Moubara*, die slechts de Hollandsche vlag voeren, zonder eene volkomene onderwerping te erkennen.

Behalve de boven beschrevene landschappen, behooren tot het Nederlandsch gebied van *Timor*, de volgende eilanden:

1°. *Poeloe Samauw*. Dit eiland ligt omtrent vier Engelsche mijlen west van *Koepang*, en omtrent een en een halve van den vasten wal, zijnde tusschen hetzelfde en den westelijksten hoek van *Timor*, een veilige doortogt voor schepen, *Straat Samauw* of *Moelot Rottie* genaamd.

Aan het zuidoostelijk gedeelte van *Samauw* vindt men een klein eiland, *Poeloe Kambieng* genaamd, merkwaardig wegens eene slijk-vulkaan, welke op hetzelfde wordt gevonden. In de nabijheid van dit eiland vindt men eene goede ankerplaats in de west mousson, hetgeen tot groot gerief strekt voor de schepen die in

dit jaargetij op de reede van *Koepang* niet veilig kunnen ankeren.

Samauw wordt bewoond, zoo als hier voren is gezegd, door den Vorst van *Koepang* met eene bevolking van cc. 1800 zielen, en het bestuur van *Koepang* heeft hier een' Posthouder onder den naam van Kommandant.

Dit eiland beslaat eene oppervlakte van omtrent 361 vierkante Engelsche mijlen, en levert genoegzaam *djagong*, *rijst*, *vee* en *katoen*, tot voeding en kleeding van de bevolking, benevens goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw, en een weinig *was*, *vogelnesten* en *tripangs* voor den handel. De vogelnesten zijn niet van de beste kwaliteit, en van de tripangs trekken de inwoners weinig voordeel, daar dezelve door de Boegineezen worden ingezameld.

In het tweede deel der verhandelingen van het Batavia'sche Genootschap is een vrij goede beschrijving van dit eiland te vinden.

2°. *Rottie*. Dit eiland, hetwelk wegens deszelfs vruchtbaarheid, den naam heeft verkregen van Brood-kamer van *Koepang*, is gelegen omtrent zeven engelsche mijlen zuidwest van den westelijksten hoek van *Timor*, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 640 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 40,000 zielen, welke verdeeld zijn over 18 van elkander onafhankelijk staande landschappen.

In het westen is *Rottie* hoog en rotsachtig, loopende oostwaarts, met kort op elkander afbrekende heuvels en dalen, welke eindigen in uitgestrekte vlakten, die het aanzien hebben van aangespoelden grond.

De communicatie van de eene plaats naar de andere, over

het geheele eiland, is zeer gemakkelijk, zoo wel te paard als te voet.

Rottie heeft geene bergen. — Twee der meest uitstekende aanhoogten van het land, welke na mijne ruwe gissing 6 à 700 voeten boven de oppervlakte van de zee komen, noemt men hier echter *Goenoeng Tolai* en *Goenoeng Lolle*. — Deze hoogten zijn ook het boschrijkst gedeelte van het land.

De voornaamste rivieren zijn die van *Lolle*, *Baa* en *Korbaffo*; zij zijn echter van weinig aanbelang en onbevaarbaar, terwijl de overige rivieren welke op dit eiland worden gevonden, kleine krekken zijn, die in de oostmousson opdroogen. — Het land is nogtans zeer waterrijk, hebbende vele zoetwater-bronnen, die het geheele jaar door water geven.

De beste zee-havens van dit eiland zijn die van *Lolle Tie*, *Baa*, *Termano* en *Ringouw*; terwijl ook de overige negorijen van zee kunnen genaderd worden met kleine vaartuigen.

Te *Lolle* en *Tie* komen jaarlijks eenige vaartuigen van *Célébes* om tripangs te vangen. — Te *Baa* en *Termano* kunnen de schepen ankeren. — *Ringouw* heeft de veiligste haven voor kleine vaartuigen, en is tevens 't best gelegen voor de communicatie met *Koepang*.

De zeden en gebruiken der Rottincezen hebben veel overeenkomst met die der Timoreezen, waaromtrent hier nader zal worden gesproken; doch zij overtreffen de laatstgemelde in beschaving, vlijt en goedaardigheid.

De Rottincezen hebben weinig behoefte; — van kindsbeen opgeleid zijnde om zich te voeden met den *toeak*, het sap dat uit den boom *lontar* getrokken wordt, is deze drank het hoofd-voedsel van de bevolking geworden. — Zij

voeden zich er mede geregeld driemaal 's daags, en kunnen soms dagen lang bestaan, zonder eenig ander voedsel hoegenaamd te gebruiken.—Rijst, djagong, vleesch en visch gebruiken zij nu en dan, meer uit pracht dan uit behoefte.

Het gemis van den toeak is voor den Rottinees, gelijk de ontbering van rijst voor den Javaan.—Bij gebrek aan toeak gebruikt men siroop van dit vocht, waarvan elk huisgezin een' genoegzamen voorraad heeft.—Zij gebruiken deze siroop met water gemengd, en bieden dezelve den reiziger, bij zijne aankomst in eene negorij, dadelijk tot verkwikking aan.

De siroop wordt gemaakt in de maand November, waarvan een gedeelte wordt bewaard, (daar zij in de west mousson soms dagen lang, door de sterke regens, van *toeak* verstoken blijven), en gedeeltelijk verkocht, als zijnde dezelve zeer gewild in deze omstreken, onder den naam van *goela Rottie*.

De eenvoudige levenswijze der Rottineezen in verband beschouwende met hunne geringe behoefte, moet men verklaren dat de bewoners van dit eiland in grooten overvloed leven. Daar de *lontar* alleen voldoende is om de bevolking te onderhouden, zoo zijn de rijst, djagong, gierst, *katjang* en andere veld-vruchten, benevens de vele *karbouwen*, schapen, geiten en varkens overvloedig; en hierbij in aanmerking nemende dat, behalve deze overvloedige middelen van levens-onderhoud, ook ruim 9000 paarden op dit eiland worden gevonden, alsmede eene hoeveelheid van cc. 100 pikols was, genoegzaam tabak, katoen en omtrent 300 kojangs zout voor eigen consumtie en handel, en dat het ook vele goede soorten van timmerhout voor huis- en scheepsbouw oplevert, zoo is daaruit de belangrijkheid van dit eiland ligt af te leiden.

De aan de burgers van *Koepang* afgestane handel geschiedt meestal in ruil - goederen , als :

1 ordinair geweer , dat hoogstens *f* 24 kost , staat gelijk met een' slaaf , of met een' pikol was , die *f* 80 geeft , of met een paard.

7 kapmessen die *f* 3 kosten , staan gelijk met 15 schapen.

700 parangs die *f* 350 kosten , staan gelijk met 500 pikols rijst.

2 parangs staan gelijk met een' pikol siroop , dat te *Koepang* voor *f* 4 verkocht wordt.

1 parang staat gelijk met een' pikol katjang *iedjo* (groen).

3°. *Daoe*. Dit eiland is omtrent zeven Engelsche mijlen bewesten *Rottie* gelegen , en beslaat eene oppervlakte van cc. 6 Engelsche vierkante mijlen , hebbende eene bevolking van ruim 4000 zielen.

De voortbrengselen van dit eiland niet toereikende zijnde om deszelfs inwoners te voeden , zoo zijn de meeste opgezetenen van hetzelfde goudsmiden.—Zij bearbeiten het goud , in den smaak der Inlanders van deze gewesten , vrij net , gaan er mede van eiland tot eiland , en verruilen het tegen levensmiddelen , die zij te huis brengen. De menschen van dit eiland zijn zeer gehecht aan hun geboorte-land.

4°. *Savoe*. Dit eiland is gelegen omtrent 36 Engelsche mijlen west van *Rottie* , en beslaat eene oppervlakte van cc. 184 vierkante Engelsche mijlen , hebbende eene bevolking van omtrent 28,000 zielen.

Hetzelve is verdeeld in vijf Regentschappen , waarvan er vier liggen op *Savoe* , en een op het nabij gelegen eiland *Radjoea*.

Het eiland levert al de producten , welke op het eiland *Rottie* worden gevonden ; de menschen zijn echter zede-

lijker dan de Rottineezen, en de paarden van eene betere hoedanigheid.

De Hoofden van dit eiland zijn vrijmoediger in het voordragen hunner belangen, dan die van *Timor* en *Rot-tie*, en schijnen zeer gehecht te zijn aan het Nederlandsch Gouvernement.

5°. *Sumba*. Dit eiland is gelegen omtrent 76 Engelsche mijlen noord-westen van *Savoe*, 10 van *Sambawa* en 32 ten zuiden van *Flores*. Het beslaat eene oppervlakte van cc. 5347 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 400,000 zielen.

Het volk van het eiland *Savoe* heeft, door huwelijken aan te gaan op *Sumba*, eene Kampong aldaar aangelegd, en door hunne bemiddeling is een paar mindere Hoofden van dat eiland op *Koepang* geweest;—en door eene meerdere aanmoediging bij de Savoeneezen, zoude het niet moeilijk vallen, *Koepang* in naauwere betrekking met *Sumba* te brengen.

Dit eiland wordt door de kooplieden te *Koepang* als zeer belangrijk beschouwd voor den handel, hebbende niet alleen eene groote bevolking van redelijk wel geciviliseerde menschen, maar ook zeer rijk zijnde in producten voor den handel, waaronder eene groote hoeveelheid sandelhout, vogelnesten, *karet* en tripangs meest in aanmerking komen, alsmede de paarden welke op dit eiland worden gevonden, en van het beste ras zijn.

De Sumbaneezen worden door superstitie terug gehouden om den sandel-boom te kappen, doch zij verbieden zulks den vreemdeling niet.

Men verhaalde mij, dat iemand een klein sandelhoutbosch van 200 pikols op *Sumba* had gekocht voor de waarde van 700 Rijksdaalders, en dat hij, onder vele me-

dedingers, in 43 dagen 170 katties vogelnesten van de beste soort voor zijn aandeel had ingezameld.

6°. *Flores*. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van cc. 5700 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking, volgens ruwe gissingen van menschen die met dit eiland bekend zijn, van ruim 500,000 zielen.

Het westelijk gedeelte van dit eiland, 't welk *Mangarai* genoemd wordt, staat onder het gebied van den Vorst van *Bima*, en het oostelijk gedeelte, *Ende* genoemd, behoort tot de Residentie van *Timor*.

In vroegere tijden heeft de Oost-Indische Compagnie eenen Kommandant gehad op *Ende*, gelegen aan de zuidkust van *Flores*; doch sedert het verval van die Maatschappij hebben zich eenige Boegineezen en Makassaren aldaar gevestigd, die niet alleen als het ware de wet geven over dit gedeelte van het eiland, maar ook zich meester hebben gemaakt van den handel.

De Boegineezen van *Ende* hebben ook uitsluitend den handel op het nabij gelegen *Sumba*, en om in het ongestoord bezit van dezen handel te blijven, vermoorden zij een' ieder die van elders op dit eiland komt handelen. Vroeger kwam er jaarlijks een groot getal vaartuigen van deze Boegineezen van *Ende* op *Timor* ten handel, brengende Endesche kleedjes en doeken, vogelnesten, tri-pangs, karet, haaivinnen, klapper-olie, wilde kamille, goemoetie-touw, sandelhout en levensmiddelen, waarvan het grootste gedeelte producten waren van het eiland *Sumba*. Doch sedert de oprigting van *Singapoera* worden al deze goederen derwaarts gebragt; zoodat thans niet meer dan een of twee vaartuigen van *Ende* op *Koepang* komen met kleedjes en olie.

Men zegt ook dat het volk van *Ende*, en ook die van

Mangarai, gerugsteund door de Boegineezen, soms met 50 tot 100 kleine vaartuigen op den zeeroof uitgaan, als zij eene gunstige gelegenheid er toe vinden.

Aan de oostzijde van dit eiland vindt men eene plaats met eene goede haven voor schepen, *Larang-Toeka* genaamd, die de Portugeesche vlag voert, zonder echter onmiddellijk aan dat Gouvernement ondergeschikt te zijn.— De Vorst van dit landschap en zijne onderdanen worden *zwarte* Portugeezen genoemd, en belijden gebrekkelijk de Roomsch-katholieke Godsdienst. Jaarlijks komt er een Priester van *Dellie*, om de kinderen te doopen, en verdere kerke-dienst te verrigten.

7°. *Solor*. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van cc. 300 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 20,000 zielen.

Tot den jare 1828 heeft het Bestuur van *Koepang* een' Posthouder op dit eiland gehad, te *Lawagang*, alwaar nog een fort te vinden is, *Frøderik-Hendrik* genaamd.

8°. *Adinara*. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van cc. 290 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 45,000 zielen.— Hetzelve is gelegen omtrent drie Engelsche mijlen benoorden *Solor*, hebbende tusschen deze beide eilanden een' veiligen doortogt voor schepen.

Tusschen *Adinara* en *Flores* heeft men straat *Solor* of *Larang-Toeka*, die op de naauwste plaatsen niet breeder dan eene Engelsche mijl is.— De schepelingen geven de voorkeur aan dezen doortogt boven de overige in deze omstreken, doordien dezelve het minst gevaarlijk is.—Doch men ontmoet hier dikwijls zeeroovers, die waarschijnlijk op *Flores* 't huis hooren.

9°. *Lomblem*. Dit eiland is gelegen omtrent 5 En-

gelsche mijlen beoosten *Adinara*, en beslaat eene oppervlakte van cc. 340 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 7000 zielen.

Tusschen dit eiland en *Adinara* vindt men ook een' doortogt voor schepen, straat *Lomblem* genaamd.

10°. *Pantar*. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten het eiland *Lomblem*, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 841 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 15,000 zielen.

Tusschen dit eiland en *Lomblem* vindt men ook een' veiligen doortogt voor schepen, straat *Pantar* genaamd.

FRANCIS.

(Het vervolg hierna).

Letterkundige en andere berigten.

Honoraria. Men zoude eene geschiedenis kunnen schrijven van de *Honoraria*, groote zoo wel als kleine, welke verdienstelijke en onverdienstelijke geleerden ontvingen. Zulk eene geschiedenis zoude zeker belangrijk zijn, ofschoon er het menschelijke hart wel eens door gekwetst en onze geest verontwaardigd zoude worden. Zoo b. v. wanneer men bedenkt, dat MILTON voor zijn verloren *Paradijs* slechts weinige ponden sterl. en MÜLLNER daarentegen voor zijne *Albaneseren* 3000 Rijksd. heeft gekregen. Het volgende is een lijst van de *Honoraria*, welke Lord BYRON voor zijne verschillende werken heeft ontvangen.

onder de regering van JACOBUS I, door eenige kwaadwilligen gesmeed, namelijk om de zaal van het Raadshof, waar de Koning, de Koningin, hun oudste zoon, en de voornaamste Mederegenten des Rijks verschijnen zouden, door middel van buskruid in de lucht te doen springen.

Deze Novembervieringen gingen echter met ergerlijke tooneelen gepaard, waarom zij in later tijd, onder de regering van JACOBUS II, omstreeks het jaar 1685, werden afgeschaft, waarop de voorstanders en ijveraars dezer viering, in plaats van vreugdevuren in de straten te branden, hetwelk nu streng verboden was, hunne huizen, door middel van brandende kaarsen, verlichtten, die zij in hunne vensterramen plaatsten, en zelfs het geheele plein van *Smithfield* met kaarsen bezetteden, zonder dat iemand het durfde wagen, zulks tegen te gaan, uit vrees van droevige gevolgen; en—voegt gemelde schrijver daarbij, *ziedaar den oorsprong der Illuminatiën.* (†)

A. C. OUDEMANS.

(†) Zie verder over het Buskruidverraad VAN METEREN'S *Historie*, enz. D. IX. blz. 42 en v. v.

Timor in 1831.

(vervolg van bl. 369.)

11°. *Ombaj*. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten *Pantar* en 15 bewesten *Timor*, vormende twee veilige doortogten voor schepen, straat *Alor* en straat *Ombaj* genaamd.

Ombaj beslaat eene oppervlakte van omtrent 980 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 18000 zielen.

De bevolking van de eilanden *Solor*, *Adinara*, *Lom-*

blem, *Pantar* en *Ombaij* wordt onderscheiden in strand- en bergbewoners.—De eerstgenoemde zijn Mahomedanen, en de laatste Heidenen.—Deze twee volkeren leven als het ware in eenen gestadigen oorlog met elkander, waardoor bij de bergbewoners, verstoken blijvende van alle communicatie met vreemdelingen, de beschaving zeer vertraagd wordt.

.De voortbrengselen van al deze eilanden zijn bijna dezelfde, bestaande in turksche tarwe en katoen, goede soort van vogelnesten, karet, haai-vinnen, amber, walvisch-traan en linnen voor den handel.

Er bestaat veel handel tusschen deze eilanders onderling, en met de Boegineezen in het bijzonder, die hier veel Europese, en producten van den Archipel invoeren, dezelve met de voortbrengsels van het land verruilen, en daarmede, zonder eenige regten te betalen, naar *Sincapoer* vertrekken.

Het eiland *Solor* zou, wegens deszelfs centrale ligging en goede haven, in aanmerking kunnen komen, om de stapelplaats van den handel in deze omstreken te zijn; als voor den handel met *Java*, *Célébes* en de *Molukkos* voordeliger dan *Koepang*.

Alsnu overgaande om de gesteldheid van *Timor* en onderhoorigheden uit een meer algemeen oogpunt te beschouwen, zoo zal ik omtrent derzelve Géologische toestand, hier het gevoelen volgen van den Chef der Natuurkundige Kommissie, den Heer *MACLOTT*, die in 1829 dit eiland heeft bezocht, en zijne bevindingen beschreven, beter dan mij mogelijk zal zijn te doen.

Deze Natuurkundige zegt, dat al de eilanden, die hij gezien heeft sedert zijn vertrek van *Java* tot *Nieuw-Guinéa* toe, aan de zijden waar eene ruwe zee staat, meest

eene hooge en steile kust hebben, geformeerd uit ruwen kalksteen, die aan de oppervlakte met groeven en gaten en geheel als ingevreten is, houdende vele pétrificatien in zich opgesloten.

Deze kalkformatie, welke hij op *Boetoen*, *Célèbes*, *Banda* en *Nieuw-Guinéa* ontwaarde, vindt men ook, zegt hij, op *Timor* tot in het binnenste gedeelte van het land, alwaar hooge klippige rotsen er van worden aangetroffen, die als groote ruïnes der oudheid hier en daar geïsoleerd staan, en door de Timoreezen *Tatoes* genoemd worden.

Deze kalksteen en geheel onafhankelijk staande van de ware formatie des lands, en zich voordoende als neerploffingen uit zeewater, zoo bewijst zulks niets meer, dan het vroeger aanwezig van meer water, daar, waar eene dusdanige kalkformatie wordt aangetroffen.

De berggesteenten op *Timor* zijn *Leisteen* (†) met *groensteen*, *sijenet*, (*) oude en nieuwe kalksteen, digt, of met schelpen en nagels, met *Porphier* (§) en trummergesteente afwisselende, stinkkalk, zwart gesteente, gipspaath, ertsen, ijzerkruid, magneetijzer, zwavel, gedegen koper, aardachtig malachiet en stofgoud; en aan die plaatsen, waar zich de groensteen bevindt, veel *Titan-ijzer-zand*.

Teekens van vulkanische uitwerking heeft de Heer *MacLott* slechts op *Poeloe Samauw* en *Poeloe Kambing* ontdekt, alwaar wellen worden gevonden van zout- en zwavel-water, (slijkvulkanen), en massas van fijn gesublimeerd zout. Op *Timor* zelf ontwaart men niets naar

---

(†) Schiefer.

(*) Trummernstein.

(§) Grauwacke.

vulkanische uitwerking gelijkende; — men zegt echter, dat aan de zuidkust van dit eiland, bij de Negerij *Bebelota*, eene hoogte is, alwaar zwavel en wellen van stinkend water en bergolie worden gevonden.

Tot hier het gevoelen van den Heer MACLOTT gevolgd zijnde, zoude hierbij nog kunnen gevoegd worden, dat omtrent een halve Engelsche mijl van de kust van *Timor*, in het oostelijk gedeelte van de bogt van *Koepang*, een klein eiland wordt gevonden, *Poeloe Boeroeng* genaamd, 't welk voor 15 jaren slechts eene klip was, en plotse-ling door een' geweldigen onderaardschen slag, in een eiland is veranderd, hetwelk thans rijkelijk bedekt is met planten en boomen. Ook op *Rottie* heb ik in het district *Lando* twee slijkvulkanen gevonden, en een Meer van zoutwater, van omtrent 2 Engelsche mijlen breedte en 6 lengte.

Hieruit is dan op te maken dat, hoezeer de oppervlakte van *Timor* groote massas van geïsoleerd staanden kalksteen vertoont, deszelfs primitive formatie echter behoort tot den *Leisteen* en *Porphier*, zijnde de voorname bestanddeelen der lagen van het gebergte. De eerste is het moedergesteente van het op dit eiland gevonden wordende goud, en de laatste van het koper; — en hierbij in aanmerking nemende het aanwezig van het trummergesteente en een zandsteenachtig conglomeraat, zoo wijst dit een en ander ten duidelijkste aan, dat de formatie van *Timor* tot den overgangs-tijd behoort.

Ook deze aanmerkingen omtrent *Timor* kunnen, mijns inziens, toegepast worden op de overige eilanden tusschen deze plaats en *Java*, met dat onderscheid alleen, dat naar mate men zich van *Timor* westwaarts verwijdert, het land trapswijze hooger en hooger wordt, en men reeds bij het eiland *Solor* vuurspuwende bergen aantreft van

aanzienlijke hoogte, terwijl de bergen van *Balie*, en kaap *Sandana* op *Java* om de hoogste toppen wedijveren.

De natuurkundigen hebben voorzeker in deze omstreken van den Archipel een ruim veld voor schoone en nuttige waarnemingen.

De natuur doet zich hier alom voor in de hevigste worsteling om hare wetten te volmaken, en wijst, zou men zeggen, aan, hoe zij in haren arbeid van de keerkringen naar de polen voortgaat, om het nog onafgedane te voleindigen.

Sumatra en *Java* hebben thans hare milde zorgen minder noodig; *Balie* en *Lombok* zijn vrij wel bedeed; *Sumbawa* heeft met de eruptie van 1815 een' grooten schok ondergaan, waardoor dat eiland, met asch en Lava bedekt zijnde, als het ware eene nieuwe oppervlakte heeft verkregen, die door den tijd in vruchtbare velden zal veranderen.—*Flores* heeft ook gedeeld in den schok van *Sumbawa*, en op *Timor-Rottie* en overige omliggende eilanden ziet men de Neptunische bergen, die de hoogste oppervlakte van den grond bedekken, als geïsoleerde ruïnes der aloutheid staan; terwijl de tand des tijds van tijd tot tijd een' brok van dezelve losscheurt en in de laagten nederploft, om aldaar in mergel-aarde te verteren, ten dienste van het plantenrijk.

Terwijl lucht en water in deze omstreken aldus bezig zijn de onvruchtbare kalkbergen met geweld in rijke velden te doen veranderen, werkt het onderaardsch vuur en de zee ook met eene buitengewone snelheid, om door nieuwe formatie meer uitgebreidheid aan de kusten te geven en de lage landen met slijkvulkanen op te hoogen. Ik heb de duidelijkste kenmerken hiervan bespeurd op de eilanden *Rottie* en *Samauw*.

Op de meeste vlakten van het eiland *Rottie* ziet men

veel kleine kort op elkander afbrekende heuvels, bedekt met steensoorten van een' vulkanischen aard, en hier en daar bespeurt men ook nog werkende slijkvulkanen, bezig om het land op te hoogen.

Aan de kust van *Poeloe Samauw* en verscheiden andere eilanden heb ik eenige koraal-banken bezocht, waarvan de groeikracht en verscheidenheid van voorwerpen, die van zee-gewas tot den overgang van koraal worden bereid, niet alleen een streelend genot voor den ongeoeffenden beschouwer, maar ook nuttige bespiegeling voor een geleerd verstand opleveren.

Omtrent de luchtgesteldheid van *Timor* zoude kunnen gezegd worden, dat hieromtrent, in deze omstreken, dezelfde verschijnselen plaats hebben, welke aan de meeste deelen van den Archipel eigen zijn.

De gewone oost- en west-moussons zetten zich hier in op geregelde tijden, beginnende de west-mousson in het laatste van November, en eindigende in April om plaats te maken voor de oost-mousson.

In de west-mousson heeft men hier een' gestadigen vochtigen dampkring, die vele katarrhale ongesteldheden veroorzaakt; doch het planten-rijk en de dieren trekken daarentegen van dit jaargetij het grootste voordeel.

In de maand December begint de grond zijne groeikracht te ontwikkelen, en de verborgene zaden der planten, welke door de hitte in de oost-mousson verschroeid waren, botten uit. Reeds in Januarij ziet men bosschen en velden met dik groen bedekt, — hetgeen men zoude kunnen stellen als eene kleine nabootsing van de verandering, welke bij de verwisseling van den winter en zomer in *Europa* plaats heeft.

De oost-mousson is hier meer bestendig; de winden waaijen geregelder, en de lucht is meer gestadig, die ook door geregelden land- en zee-wind getemperd wordt.—De dampkring is in dit jaargetij zoo klaar, dat het een genoeg is des avonds den sterren-hemel te beschouwen, die zich hier meer helder en schoon vertoont dan op plaatsen meer nabij de linie gelegen. Ook is de luchtgesteldheid in deze omstreken niet zoo schadelijk voor den mensch, als over het algemeen gezegd wordt.

De inboorlingen van *Timor* zijn over het algemeen gezonde menschen, en het klimaat van *Koepang* schijnt bijzonder voordeelig te zijn voor de Chineezen, doch minder geschikt voor het Europeische gestel.

Epidémische ziekten zijn hier niet bekend, en de *cholera*, die zoo algemeen is geweest, heeft zich op *Timor* niet geopenbaard. Er zijn echter vele plaatsen op *Timor*, die voor zeer ongezond worden gehouden, speciaal *Dellie*, (de hoofdplaats der Portugeezen op dit eiland), *Tialarang* en andere plaatsen meer, terwijl op *Poeloe Samauw* vele menschen worden gevonden, die eene walgelijke huidziekte hebben over het geheele ligchaam; hetgeen echter, mijns inziens, aan plaatselijke gebreken moet worden toegeschreven, waarschijnlijk veroorzaakt door eene vermeniging van koper-erts of te veel kalkdeelen met het water, en niet aan een algemeen gebrek van land- of luchtgesteldheid.

Koepang, dat gezegd wordt zeer gezond te zijn, houde ik voor ongezond, uithoofde van deszelfs ligging en bouworde.

De meeste huizen liggen hier aan zeestrand in eene diepe vallei, omringd door hoog land.—In de west-mousson klotst de zee met een woedend geweld tegen de rotsen van de kust, en vervult de lucht boven *Koepang* met stuiwend zee-water, waarmede de dampkring soms acht da-

gen onafgebroken bezwangerd blijft, en veel nadeel toebrengt aan de boomen, waarvan de bladeren geheel verdorren en afvallen of zwart worden; en hierbij nog in aanmerking nemende, dat de huizen dicht op elkander zijn gebouwd langs smalle straten, omheind met dikke muren van koraalsteen, zoo is hieruit af te leiden, hoe soms de lucht alhier tot bederf moet overgaan en het dierlijk gestel benadeelen.

Ik vermeen dat, als de menschen van *Koepang* zich iets meer van strand verwijderden en ruimer woonden, zij veel gezonder zouden leven, en tevens vrij blijven van de ongesteldheden, waaraan zij telkens met de kentering der moussons blootgesteld zijn.

De overige heerschende ziekten en ongesteldheden op *Timor*, vindt men ook op *Java* en andere plaatsen in *Indië*. De kinder-ziekte is voor de bevolking dezer gewesten eene groote plaag: zij vertoont zich echter zelden, of eens in de vijftien jaren, als zij van elders wordt aangebragt. Alsdan heeft deze epidemie dezelfde gevolgen hier, als op de meeste plaatsen van *Sumatra*, alwaar men, bij de nadering van de ziekte, huis en have verlaat, en de wijk neemt naar afgelegene bosschen, latende de patienten aan hun lot over.

De koepok-inënting is hier sedert vele jaren ingevoerd en met een goed gevolg voortgezet; doch bij gebrek aan een' geneesheer op *Koepang* of geschikte personen om hieraan de hand te houden, is dezelve thans geheel buiten gebruik geraakt.

De Thermométer van *Fahrenheit* rijst te *Koepang* in October en November tot 90 en soms tot 92 graden, en in Januarij zelden hooger dan 87 in de warmste dagen.

De beste tijd van het jaar op *Timor* is Mei, Junij en

Julij, en de slechtste November, December en Januarij.

De warmte in September, October en November is bijna ondragelijk, en de gestadige regens en betrockene lucht in December en Januarij zijn zeer onaangenaam.

Hoezeer *Timor* met steile oevers van de zee oploopt en over het algemeen zich als een hoog land voordoet; vindt men echter hier, even min als op de eilanden *Samauw* en *Rottie*, eenige bergen van noemenswaardig aanzien.

De eenigste en hoogste berg mij bekend op *Timor*, is die van *Timauw*, gelegen in het westelijk gedeelte van het eiland, en hebbende een piek die ver uit zee wordt gezien. Ook in het oostelijk en zuidelijk gedeelte van het eiland vindt men aanzienlijke aanhoogten die den naam dragen van bergen, waarvan de *Masiko*, gelegen in het landschap *Amarassie*, omtrent vier uren binnen 's lands van *Koepang*, naar men zegt, over dag koel en des nachts zeer koud is.

Rivieren van eenig aanbelang worden op *Timor* en omliggende eilanden niet gevonden: die van *Koepang* wordt voor de beste op *Timor* gehouden, doch is eene kreek, omtrent twee honderd roeden bevaarbaar voor kleine vaartuigen, en heeft aan de monding omtrent negen voet water; waardoor met spring-getijden vrij groote vaartuigen, als brikken en *Padawakangs*, binnen deze rivier loopen.—Het eiland *Timor* is echter zeer water-rijk, want, behalve vele krekken die door hetzelfde loopen, vindt men overal zoet-water-bronnen, terwijl men ook in vele deelen van het land, en speciaal in het oostelijk gedeelte, slechts een paar vademen diep te graven heeft, om water te vinden.

Aangaande de kust van *Timor* is men over het alge-

meen van gevoelen, dat dezelve ongenaakbaar is; doch de ongegrondheid hiervan is zeker, doordien niet alleen de beide kusten van *Timor*, maar ook meest al de, in deze omstreken gelegen, eilanden met schepen en kleine vaartuigen veilig kunnen genaderd worden.

In de oost-mousson heeft men langs de noordkust van *Timor* verscheiden goede havens, waarvan de voornaamste zijn die van *Koepang*, *Bollaratta Naloi*, *Soetrana*, *Oekaessie*, *Attapoepoe*, *Batoe Gedé*, *Koetoebaba*, *Mobara*, *Dellie* en *Mantoetoe*, en in de west-mousson kan men langs de geheele zuidkust ankeren in 20 vadem water.

De havens van *Koepang* en *Dellie* worden echter voor de beste gehouden voor schepen; en die van *Attapoepoe* en *Batoe Gedé* voor kleine tot 9 à 10 voet diep gaande vaartuigen.

De haven van *Koepang*, die zeker de beste is van het geheele eiland, heeft nogtans het gebrek, dat de schepen in de west-mousson niet lang op de reede kunnen blijven liggen, doordien zij, te kort onder den wal moetende ankeren, bij een' plotselingen overval der westewinden, die hier met veel woede komen aanzetten, niet onderzeil kunnen gaan, en gevaar loopen van te stranden. Gedurende mijn kort verblijf te *Koepang*, heb ik een' *Padawakang* en twee kleine vaartuigen op die wijze zien vergaan.—Als een gevolg hiervan, staat de geheele handel van *Koepang* in dit jaargetij als het ware stil. Men zoude, mijns inziens, eene betere reede, dan die van *Koepang*, in het oostelijk gedeelte van de bogt van *Koepang* vinden, bij *Soelamoe*, alwaar, tusschen den vasten wal en de eilanden *Poeloe Boeroeng* en *Poeloe Tiekoes*, een kom wordt gevonden, waarin verscheiden schepen kunnen ankeren, veilig tegen alle winden, in 3 tot 6 vadem

water, niet verder dan een $\frac{1}{2}$ Engelsche mijl van den wal.

Ik zoude aan deze plaats, *Soelamoe*, de voorkeur geven boven *Koepang*, voor de hoofdplaats op *Timor*, als hebbende, behalve de bovengenoemde veilige haven, ook vele schoone open vlakten met een' zuiveren dampkring, en daarbij gelegen in de nabijheid der vruchtbaarste oorden van *Prettie* en *Babauw*.—De eenigste zwaarigheid hiertegen zoude wezen het gemis van een goede rivier, hetgeen zoude kunnen worden verholpen met putten te graven, als zijnde de grond hier zeer waterrijk, en voorzien met verscheiden zoet-water-bronnen, die het geheele jaar door water geven.

Aangaande de vruchtbaarheid van *Timor* was het algemeen gevoelen der meeste personen, die over dit eiland hebben geschreven, niet zeer gunstig: en ik heb ook, in de eerste dagen van mijn verblijf te *Koepang*, in dit gevoelen gedeeld; doch latere waarnemingen hebben mij van het tegendeel hiervan overtuigd en van deze dwaling teruggebracht.

Het uiterlijk voorkomen van *Timor* en omliggende eilanden, vooral in het laatste gedeelte van de oost-mousson, wanneer de meeste planten door de hitte van de zon eene groote verkwijning ondergaan, levert wel is waar vele kenmerken van dorheid van den grond, om den reiziger te misleiden, die hiertoe nog meer reden vindt, wanneer hij daarbij de uitstekende kale klippen van de kust aanschouwt, wedijverende met de kalkbergen die als ruïnes der aloutheid zich in de binnenlanden vertoonen, om aan dit land een akelig aanzien te geven; waartoe ook het ruwe voorkomen der Timoreezen, die zich in het eerst als boschmensen voordoen, niet weinig bijdraagt. Doch

bij een oplettend onderzoek der producten van het land en van de groeikracht der planten, strekt het den verdwaalde tot genoeg en om te moeten erkennen, dat deze klipachtige grond buitengewoon vruchtbaar is.—Om dit gevoelen met bewijzen te staven, zal ik hier eenige der voortbrengselen van den grond van *Timor* opnoemen. Te *Dellie* groeit tarwe, welke die plaats en *Koepang* van goed brood voorziet. Een paar uren binnen 's lands van *Koepang* gedijen de aardappelen bijzonder wel. De kool, die hier groeit, heeft eene digte krop, en is smakelijker dan die van *Java*. Knollen, radijs, erwten, boontjes, spinage, salade, mosterd, selderij en andere moeskruiden komen hier weelderig op, en zijn aangenamer van smaak dan op *Java*, doch niet zoo overvloedig door gebrek aan aanplanting. De uijen van *Timor*, en voornamelijk die van het oostelijk gedeelte van het eiland, worden voor de beste gehouden in den Archipel. Knoflook, gember, spaansche peper, kurkuma, tamarinde, heeft men hier overvloedig. Ook potatoes, *jamboe*, pompoenen, kalabassen, meloenen, water-meloenen en komkommers vindt men hier in overvloed. Witte suiker-riet, koffij en kakau tieren hier ook goed, alsmede *sirie*, *pinang*, tabak met zeer groote bladeren, indigo, *bankoedoe* en katoen, terwijl rijst, *djagong* en gierst der bevolking tot voedsel strekken. De *katjang-iedjoe* en *katjang-tanah* vindt men ook hier in aanplanting.

De pompelmoes valt hier iets kleiner dan op *Java*, doch is beter van smaak. Zoete appelen, *pisang* en *manga's* van onderscheidene soorten en wel zonder wormen, vindt men hier genoeg, en van eenen zeer aangename smaak. De ananas is echter zeldzaam. In één woord, behalve de *mangistan*, *doerian*, *ramboetang*, *doekoe* en *lang-*

sap, vindt men op *Timor*, bijna al de voortbrengselen van den grond van *Java*, doch van alles in eene mindere hoeveelheid, omdat er weinig werk van gemaakt wordt. In de tuinen van *Koepang* vindt men ook vele soorten van welriekende bloemen, waarvan de *malattie* het meest geacht wordt. De bosschen van *Timor*, welke jaarlijks bij de twee duizend pikols was opleveren, telen, behalve het kostbare sandelhout (hetwelk 30 jaren moet staan eer het rijp genoeg is om te worden gekapt), onderscheidene goede soorten van goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw. — De *jattie*, die voor eenige jaren van *Java* is aangebragt, groeit in de omstreken van *Koepang* zeer weelderig, en maakt reeds een aanzienlijk bosch uit. De broodboom en *nanka* zijn vrij algemeen in deze gewesten, en verscheidene soorten van palm-boomen dingen hier om de heerschappij over het plantenrijk. De *klappa* en de *bamboe*, zoo weldadig voor den Javaan en andere Indische volken, moeten hier in nuttigheid wijken voor de *bebak* en de *lontar*. De *bamboe* is hier overvloedig en van aanzienlijke grootte, doch wordt weinig gebruikt door de Timoreezen; en de *klappa* vertoont zich in deze streken slechts hier en daar bij kleine groepjes, en geeft wat vruchten en olie, ten dienste der keukens van de aanzienlijken. Doch de *bebak*, op *Java gabang* genoemd, en waarvan de *karong lajars* gemaakt worden, geeft hout en bladeren voor de woningen der menschen; en het sap hetwelk uit den bloem-stengel van de *lontar* wordt getapt, is niet alleen het voedsel der Rottineezen en andere eilanders, maar ook eene lekkernij voor de meeste menschen in deze streken.

De *lontar*-boom is eene der grootste weldaden, welke de natuur aan de volkeren in deze gewesten geschonken

heeft. De vruchten van dezen boom worden gegeten in de warme dagen van de oost-mousson, als een verkwikkend middel tegen honger en dorst, en van de bladeren maakt men doozen, manden van allerlei vorm en grootte: ook matten, hoeden, in één woord, alles wat in de huishouding te pas komt, tot versierselen toe.

De oorzaak van de zonderlinge vruchtbaarheid, welke de oplettende beschouwer der buitengewone groëikracht van het plantenrijk op *Timor* alom vindt, moet mijns inziens vooral gezocht worden in den aard van den grond, die, eene vermenging zijnde van kleikalk, zand en mergelaarde, een' door de natuur rijk bemesten grond voortbrengt, welke ofschoon te ruw voor de voortteling der teëre planten, nogtans de beste hoedanigheden in zich bevat voor den groei van planten en boomen, waarvan de wortels dikke en sterke vezels hebben. Daarvandaan ook, dat de menschen in deze omstreken de voorkeur geven aan de kultuur van *djagong* en gierst boven *padie*.

Aangaande de minerale voortbrengselen van den grond van *Timor* en omliggende eilanden kan men, uithoofde van de geringe kennis, die tot nog toe van deze landen verkregen is, niet veel zeggen.

Zeker is het echter, dat *Timor* goud, koper en bergolie oplevert, doch of de inzameling der genoemde metalen de daartoe vereischte moeite en kosten zullen beloonen, is geheel onzeker en wordt door deskundigen in twijfel getrokken.—Op vele plaatsen van dit eiland, zegt men, worden groote brokken van gedegen koper gevonden, welke stukken soms tot 70 pond wegen, doch als de verkrijgbare hoeveelheid van dit metaal van eenig belang was, zoude zulks, dunkt mij, spoedig zijn' weg hebben gevonden in den handel.

Het zuidoostelijk gedeelte van het eiland, zegt men, dat het meeste koper bevat, en het goud wordt gevonden in verscheiden rivieren aan de noordkust van *Timor*, en voornamelijk in de *Soengjâmâs*, gelegen in het landschap *Amfoeang*.—Het koper van *Timor* wordt voor beter gehouden, dan dat van *Japan*, als latende zich voordeelijker met goud mengen in de bereiding van *Tawassa*.

Andere noemenswaardige minerale voortbrengselen van den grond dezer landen zijn mij niet bekend; men zegt echter dat in het oostelijke gedeelte van het eiland, alwaar ook vele aardbevingen plaats hebben, zwavel gevonden wordt.—Ook natuurlijke zeldzaamheden van eenig aanbelang zijn mij van deze streken niet bekend, tenzij de slijkvulkanen van *Poeloe Kambing*, *Poeloe Samauw* en *Rottie* dien naam mogen verdienen.

De zee is in deze streken zeer rijk aan producten: *Engeland* trekt veel voordeel van de walvisschen die hier worden gevangen. Ook is deze visch het voornaamste middel van bestaan der strandbewoners van het eiland *Solor*, die denzelven vangen, en na hem in kleine stukken te hebben gekapt, in de zon droogen en als *dingding* verkoopen, terwijl het druipend vet wordt opgevangen en als traan verkocht. De sperma-cetie wordt ook door hen verzameld, doch niet bekend zijnde met de bereiding en bewaring, heeft dezelve weinig meer waarde dan de traan. In de ingewanden van dien visch vinden zij soms *amber-de-gris*, dien zij vrij duur verkoopen. Behalve den walvisch vindt men in deze zeën groote haaijen en schildpadden, waarvan de vinnen en het karet een' tak van handel hier uitmaken: ook de koraalachtige stranden van de kust leveren veel goede tripangs, waarvan de vangst aan ruim honderd Boeginésche vaartuigen jaarlijks

werk verschaft, terwijl goede visschen van onderscheidene soorten, als het ware, de zee alhier alom vervullen. Alsmede vindt men aan de kust van *Rottie* en *Timor* eenige paarlbanken, doch van weinig aanbelang.

Onder de weldaden, waarmede de natuur de bevolking dezer landen begunstigd heeft, verdient het niet aanwezen van eenige verscheurende dieren zeker geene geringe plaats. De olifant, Rhinoceros, tijger en beer zijn hier niet bekend, en slechts de kaaiman, die zich meest in zee ophoudt aan de mondingen der rivieren, doet den mensch nu en dan den oorlog aan.

Onder de boschdieren vindt men hier slechts het hert, van mindere grootte dan dat van *Sumatra* en *Bornéo*, het wilde varken in overvloed, de aap en eenige mindere groote dieren van de *Kangoeroe* en katten soort. Tamme dieren worden in overvloed gevonden; *Timor*, *Rottie*, *Savoe* en *Sumba* leveren vele paarden; die der twee laatstgemelde plaatsen zijn de beste, die van *Timor* de slechtste.

Een paard van *Savoe* kost op *Koepang* f 80, van *Rottie* f 40 en van *Timor* f 15 tot f 20. De paarden zijn van een kleiner ras, doch zeer sterk en goede telloopers.

De karbouw is hier zeer gemeen en kost op *Koepang* van f 2 tot f 16; klimmende in prijs naar de jaren van het beest. Hij heeft een' korteren staart dan die van *Java*. Het koebeest is zeldzaam; eenigen, die van *Java* zijn aangebragt, loopen als het ware in 't wild. Schapen heeft men in grooten overvloed; op *Rottie* kost het stuk een' halven gulden, en op *Koepang* f 1. Geiten vindt men ook in overvloed, en van de varkens moet elk huisgezin ten minste een paar onderhouden; want zij zijn de offerdieren

dezer volkeren, en de hoofdschotel op hunne feesten. Als huisdieren vindt men de kat en den hond, die klein valt met staande ooren: rotten en veldmuizen heeft men ook, en de laatste brengen dikwijls aan de *padie* veel nadeel toe. Ook slangen van verschillende grootte en soorten worden hier gevonden, waaronder eenige die zeer vergiftig zijn.

Vogels heeft men in groote verscheidenheid, doch weinige van de Fazant soort. De Paauw en de Junovogel is hier niet bekend: de Papegaaïj en duifsoorten zijn de meest prédominerende zeevogels, en wilde eenden vindt men hier buitengemeen veel. Het pluimvee bestaat uit kippen, eenden en ganzen; de kalkoen wil hier niet aarden.

Onder de insekten heeft men vele schoone kapellen, doch niet overvloedig; de zijdeworm is hier niet bekend. Musketen zijn er in overvloed en steken geweldig. De Bij is zeer weldadig, doch de Timorezen versmaden hare gaven; zij scheuren de korven van de boomen af, eten de jonge bijen, geven den honig meestendeels aan de varkens, en verkoopen de was. Ieder korf geeft bijna 1 pond was.

De bevolking van *Timor* en onderhoorigheden, naar de beste informatien die ik hier heb kunnen bekomen, kan worden gesteld op cc. 394,003 weerbare mannen, hetgeen, vermenigvuldigd met vier koppen voor elk weerbaar man, geeft over het geheel 1,576,012 zielen, dat eerder te weinig dan te veel mag worden geschat, daar ik in mijne calculatie steeds het minste van de opgave heb genomen. Het getal weerbare mannen kan men met eenige zekerheid bepalen, doordien elk Regent weet, hoeveel weerbare personen hij heeft om ten oorlog uit te rukken.

Van deze bevolking staan onder den invloed van het Nederlandsch Gouvernement cc. 807,330 zielen, en buiten

het Nederlandsch gezag cc. 768,684 zielen, kunnende dezelve worden verdeeld, als volgt:

<i>Bevolking:</i>			
	Behoorende tot het Nederl. gebied.	Buiten het Nederl. gebied.	TOTAAL.
Bellonezen op Timor	139,800	340,096	479,896
Timorezen » id.	158,883	. . . . .	158,883
Koepangnezen	284	. . . . .	284
— op Poeloe Samauw.	1,860	. . . . .	1,860
Rottinezen	40,671	. . . . .	40,671
Daoenezen	4,000	. . . . .	4,000
Savoenezen	28,660	. . . . .	28,660
Sumbanezen { bekend 225,320 { onbekend 200,000	425,320	. . . . .	425,320
Menschen van Flores { bekend 118,564 { onbekend 160,000	82,000	196,564	278,564
Solorezen { bekend 20,696 { onbekend 16,000	23,736	12,960	36,696
Het volk van het eiland Adinara { bekend 45,660 { onbekend 12,000	56,460	1,200	57,660
Do. van Lomblem { bekend 7,080 { onbekend 8,000	10,600	4,480	15,080
Do. van Pantar { bekend 15,200 { onbekend 4,000	19,200	. . . . .	19,200
Do. van Om-baij { bekend 17,240 { onbekend 12,000	18,000	11,240	29,240
<i>Totaal zielen.</i>	1,009,474	566,540	1,576,014

De oppervlakte van den grond, waarop deze bevolking zich bevindt, kan worden gesteld, als volgt:

	Vierkante Eng. mijlen.
Timor	11,430
Poeloe Samauw	136
Rottie en Daoe	646
Poeloe Savoe	184
Sumba	5,347
Flores	5,700
Eiland Solor	300
» Adinara	290
» Lomblem	340
» Pantar	841
» Ombaj	980
<i>Totaal</i> □ <i>Eng. mijlen.</i>	26,194

Zoodat de geheele bevolking der hier opgenoemde plaatsen komt te staan op 1,576,014 zielen voor eene oppervlakte van 26,194 Engelsche □ mijlen, en bij gevolg 60 zielen op elke mijl, hetgeen, hoezeer het als niet te veel mag worden beschouwd, evenwel bij eene vergelijking met andere landen in den Archipel niet zoo gering is, terwijl *Java*, als de grootste bevolking hebbende, niet meer dan 125 zielen op iedere mijl kan tellen.

De Proportie voor *Timor* is voor elke mijl 51 zielen, en voor *Rottie* 62.

De bevolking wordt hier onderscheiden in den *Adel*, *Radjas*, *Veldheeren*, (*Orang Branies*), *Vrijlieden*, (*Orang Mardieka*), en *Slaven*, (*Orang Boedak*).— Deze laatste klasse van menschen maakt een aanzienlijk gedeelte van de bevolking in deze landstreken uit.

Het groote vermogen der Hoofden en aanzienlijken onder de Inlanders dezer gewesten bestaat in slaven, die, hetzij bij overlevering van ouders tot ouders zijn blijven bestaan, of door den oorlog gewonnen dan wel wegens misdaden daartoe verwezen zijn.

De Inlandsche Hoofden worden in deze omstreken onderscheiden onder de benaming van *Leo Raie*, Keizer, *Radja*, Vorsten, *Fettors*, Rijksbestierders, *Tommon-gongs*, Dorpshoofden, *Mandoors*, boodschapbrengers, en op eenige plaatsen noemt men hen *Sangadjies* en ook *Kapitangs*. Op *Timor* vindt men drie *Leo Raie*, zijnde de Vorsten van *Loeka*, *Waiwieko Waihalle* en *Sonobay*. De eerste is het Hoofd van de Bellonezen, die buiten het Nederlandsch gezag leven: hij heeft den naam van Keizer wederregtelijk aangenomen; de tweede en de derde staan in verband met het bestuur te *Koepang*, en worden genoemd *de groote Keizer van het Bellonésche Rijk*, en *de kleine Keizer van Timor*.

Van Keizers en Vorsten hier sprekende, moet dit worden verstaan, dat, ofschoon deze Hoofden een onbepaald gezag over hunne onderdanen hebben, nogtans hunne personen een rampzalige vertooning maken, als zijnde in beschaving en levenswijze weinig beter dan de onderdanen.

Hunne woningen gelijken meer naar hutten dan Vorstelijke Paleizen; en in kleeding onderscheiden zij zich boven den onderdaan alleen door het dragen van een lange *kabaja*, een' hoofddoek, en den stok met gouden of zilveren knop, met het wapen der Oost-Indische Compagnie, die hun door het Gouvernement is gegeven.

Het moet echter gezegd worden, dat zij hunne waardigheid wel weten te handhaven, daar het den onderdaan in sommige deelen van het land niet vrij staat zijn Vorst

te spreken, dan in eene gebogene houding, houdende de hand voor den mond, om de lucht niet te besmetten welke de Vorst moet inademen.

De Timorésche Vorsten, welke in de nabijheid van *Koepang* wonen, en de Christelijke Godsdienst hebben omhelsd, zijn beschaafder in levenswijze en regeringsvorm, dan de overige Hoofden dezer landen. Eenige derzelve bewonen vrij goede huizen, en gaan gekleed op de Europésche wijze, meestal in het zwart. *Radja AMABIE*, een vrij aanzienlijk Hoofd, die omtrent een half uur gaans van *Koepang* woont, draagt het Hoofd geschoren met een' dunnen krans van haar aan het onderste gedeelte, en kleedt zich bij plegtige gelegenheden in een' Prinse-lijken met witte zijde geborduurd blaauwen rok, een hemd met chabot van zeer oude dagen, een met goud geborduurd wit zijden vest met lange panden, korten broek, kousen, schoenen met zilveren gespen, en ver- toont zich daarmede als een Spaansch edelman der oude dagen. Deze man is reeds op jaren, zeer hoffelijk in den omgang, en danst een' contradans met veel gracie.

Op het Portugeesch grondgebied van *Timor* hebben de Hoofden militaire rangen als: *Luitenant-Kolonel*, *Brigadier* tot *Luitenant-Generaal* toe, welke waardighe- den ook soms door vrouwen worden bekleed, wanneer zij in plaats van een' man in het bestuur komen. Om dusda- nige Kinderen van *Maro* en Maagden van *Orléans* te worden, behoeven zij geen andere verdiensten te hebben dan een of twee pikols was aan den Gouverneur van *Del- lie* te schenken. Zij zijn echter, ondanks hunne hooge waardigheid en titels, even ellendig in beschaving en levenswijze als de overige Hoofden van *Timor*. De Kol- nel DON LORENZO DIAS VIERA, Koning van *Larangtoeka*,

op het eiland *Flores*, maakt echter op den regel eene uitzondering, daar hij, zonder uit zijn land geweest te zijn, de Portugeesche taal vrij goed heeft leeren lezen en schrijven: hij is een man van omtrent 28 jaren, en bij zijne waardigheid van Koning, voegt hij ook die van Priester, daar hij tevens het Hoofd van de Kerk is in zijn Rijk. Zijn omgang met de Boegineezen heeft hem echter het gebruik van de amfoen geleerd, waarvan hij een groot minnaar is.

De voornaamste inkomsten der Hoofden in deze landen zijn de boeten welke zij aan misdadigers opleggen, en op *Timor* ook het sandelhout en was, welke door de bevolking worden ingezameld, en waarvan bijna 9/10 aan de Hoofden behoort. Overigens trekken zij van de bevolking weinig directe voordeelen. Het gebruik onder deze volken brengt echter mede, dat de onderdanen de Vorsten moeten onderhouden, en mitsdien wordt jaarlijks door de bevolking een klein deel uit de voortbrengsels van den landbouw aan den Vorst gegeven, als een blijk hunner verkleefdheid, hetgeen zij noemen *ponie*. Ook worden de velden der Hoofden, door het volk bearbeid zonder loon; doch zoo wel de Vorsten als de overige Hoofden aan geene bepaalde wetten hieromtrent gebonden zijnde, misbruiken zij dikwijls hun gezag, om zich meester te maken van datgene, wat zij van eenige hunner ondergeschikten mogten begeeren: en wanneer het geweld te ver getrokken wordt, verhuist de bevolking naar het land van een' of anderen nabij gelegenen vreemden Vorst, hetgeen dan aanleiding geeft tot een' oorlog. En hierin moet dan ook de reden worden gezocht van de oorlogen, welke zoo vaak tusschen de Hoofden dezer landen plaats hebben. Om een klein denkbeeld te geven van de willekeurigheid der Hoofden,

vooral op *Timor*, zij het genoeg hier aan te stippen, dat wanneer een Vorst schulden heeft gemaakt, hetzij door inkoopen van eenige benoedigdheden, dan wel ook soms door buitensporigheid in het spel, zij hunne *Tommongons* verzamelen, aan wie het bedrag der gemaakte schuld wordt bekend gemaakt, om te zorgen voor derzelve afdoening door eene belasting op de bevolking te leggen!

De waardigheid en betrekking der Hoofden zijn erfelijk in de nederdalende en zijdelingsche linie.

De regeringsvorm onder de volkeren dezer landen mag worden gezegd volkomen willekeurig te zijn voor de zwakken en hulpeloozen, en aartsvaderlijk voor de magt of invloed hebbende personen. Derhalve kan men moeilijk eenen naam geven aan de regeringsvorm alhier, ten ware men dezelve zoude willen bestempelen met den naam van eene mengeling van despotismus en Aristocratie, aangezien de Vorst en ook de mindere Hoofden straffen en verschoonen, zoo als hun best convenieert, en van hunne daden niemand anders rekenschap geven, als hun die magt hebben zulks met geweld te kunnen vorderen.

De wetten onder deze menschen zijn even eenvoudig en ongeregeld als hunne regeringsvorm, zijnde dezelve gegrond op bijgeloof en vooroordeelen, en geëvenredigd aan den armoedigen en onbeschaafden toestand van de zamenleving der bevolking; en daarbij de wil van den Vorst een wet voor den onderdaan zijnde, zoo is het moeilijk na te gaan, waartoe de grillen van deze onbeschaafde Hoofden zich kunnen bepalen, om de wet uit te maken, die de banden der maatschappelijke instellingen onder de bevolking alhier moet onderhouden; te meer daar de willekeurige Hoofden dezer landen, bij gebrek aan genoeg-

zame magt en middelen om hun gezag te handhaven, ook dikwijls in hunne handelingen de inspraak van hun geweten moeten smoren, en zich naar de omstandigheden gedragen, verschoonende de meer vermogende en drukkende de zwakke, ten einde zich bij de sterkste partij bemind te maken, en bij de andere vrees in te boezemen. Zeker is het dat criminele misdaden onder hen als civiele injuriën gestraft, en soms ook civiele injuriën als criminele misdaden gestraft worden, naar mate de misdadiger een persoon is van meerder of minder aanzien: b. v. die een' moord begaat, wordt met den dood gestraft; doch kan de straf afkopen met de betaling eener boete.

Aangaande de waardering der misdaden en de toepassing der straffen, de meeste regelmatigheid onder de instellingen der Rottinezen gevonden hebbende, zoo zal ik dienaangaande eenige hunner wetsbepalingen hier aanhalen, welke als het maxime voor het geheel kunnen strekken.—De misdaad van *moord* wordt genoemd *attatie*, en de straf is *bajjaromas*, dan wel *tahoe*, zijnde de betaling van een tail goud, of van 20 *karbouwen*, wanneer de vermoorde een manspersoon is, doch voor eene vrouw slechts 10 *karbouwen*; en bij onvermogen van den gecondemneerde, om de hem opgelegde boete te betalen, moet hij de plaats vervangen van den vermoorden persoon, en mitsdien een slaaf worden van den beledigden erfgenaam.

Diefstal met of zonder braak noemt men *namnaoe*, en wordt gestraft met *tiefa* en *hormata*, hetgeen is de dubbelde vergoeding der gestolen goederen voor den eigenaar, en eene boete van een' *karbouw* om te worden verdeeld onder de regters.

Plundering heet *namoe* en openbaar geweld is *opoe*;

beide deze misdaden worden gestraft met *nahoeta*, zijnde de teruggave van het geplunderde, met eene boete van een tail goud en een' *karbouw*, dan wel een varken, naar den aard der misdaad.

Beleediging van het openbaar gezag heet *Dadohe* en landverraad *Laleho*, en wordt gestraft met *nahoeta hormata*, te weten: eene boete van een tail goud en een' *karbouw*. Het schaken van eene jonge dochter, met hare toestemming, heet *Took nalahie nenie ina nodalle Heehie*; de straf is *Bellies*, namenlijk het meisje trouwen na betaling van eenen billijken huwelijkschat aan hare ouders. Het schaken van eene jonge dochter, zonder hare toestemming, heet *Took namnaoe anafeto*, de straf is *nahoeta*, of de teruggave van het meisje met eene boete van een geweer of een' *karbouw*, dan wel een varken, naar den rang van den beleedigden persoon. Overspel heet ook *namnaoe*, en wordt gestraft door het doen geven van een' *karbouw* of een varken aan den beleedigden persoon. Menschen-roof heet *namnaoe Dainda naseo*, en wordt gestraft met *nahoetak*, zijnde eene boete van een tail goud, een' *karbouw*, en een' mensch in plaats van den geroofde.

Verzetting tegen het openbaar gezag heet *Tanama-nime manek parenta*, de straf is *Namoea*, te weten: ontzegging van het burger-regt en confiscatie van eigendommen, ten voordeele van den Vorst; doch hieromtrent worden vele consideratien gebruikt.

Het gedeelte van de bevolking dezer landen, hetwelk in verband staat met het Portugeesch bestuur op *Timor*, heeft den naam van Christenen van het Roomsche geloof. Op het Nederlandsch grondgebied vindt men op *Timor* en

Rottie omtrent 1949 zielen die het gereformeerd geloof hebben omhelsd. Op *Solor* en *Ende* heeft men eenige Mahomedanen, en de overige zijn Heidenen; doch de Christenen, Mahomedanen en Heidenen blijven nog even verkleefd aan het bijgeloof, en volgen zonder onderscheid al de barbaarsche gebruiken en stellingen der voorvaderlijke onnoozelheid, die zij bij overlevering van mond tot mond onderhouden en nakomen.

De Timoreezen noemen den oppersten God, die het heelal regeert, *Oessenenoë*: zij aanbidden dezen God met eerbied, doch zonder vrees, zeggende dat hij al te verheven is om zich over de lotgevallen der stervelingen te bekommeren, en ook al te goed om hun eenig onheil te berokkenen.

Al de wereldsche onheilen schrijven zij aan de onzichtbare booze geesten toe, en wanneer een hunner eenig ongeluk overkomt, zoeken zij den vermeenden bewerker van dit kwaad, door het offeren van dieren, te bevredigen, hetgeen geschiedt in een daartoe bestemd gebouw, *roema soengoe netto*, dan wel *roema pamalie* genaamd.

De plegtigheden, welke door de volkeren in deze omstreken in hunne Godsdienst worden waargenomen, brengen ons op het denkbeeld der Mythologie der ouden; want zij hebben goede en kwade Goden: zij hebben Goden der wateren, der landen, van den oorlog, van het veld; in één woord, voor elk vrees of ontzag wekkend voorwerp der natuur, of omstandigheid der menschelijke daden, hebben zij onder de Goden een' onzichtbaren beschermheer, om hen te behoeden tegen de onheilen, welke er voor hun bestaan uit zouden kunnen voortspruiten.

Voorts, onder het plengen van bloed, offeren zij menschen en dieren, en raadplegen de ingewanden der dieren

over de uitkomsten hunner voornemens en ondernemingen. Hunne Priesters hebben den naam van *Tabor* en worden zeer geëerbiedigd door het volk: zijnde deze waardigheid overërfelijk.

Ik ben niet in de gelegenheid geweest om eenige Godsdienstige plegtigheid dezer volkeren bij te wonen, doch was ooggetuige van den eed, welken een der Timorésche Regenten, bij gelegenheid van zijne benoeming tot Lid van den Landraad, voor eene vergadering heeft afgelegd.

Er werd eerst een wijnglas half vol met jenever op tafel gebracht; men deed in hetzelfde een' looden geweerkogel en een weinig buskruid, daarna een weinig aarde die op de punt van een sabel werd gebracht, en — deze mixtuur wel omgeroerd zijnde met de punt van de sabel die de aarde had gedragen,—stond de Regent op, nam het glas in zijne regterhand, hief zijne oogen hemelwaarts, en met een eerbied-wekkende houding, deed hij met luide woorden een solemneel gebed; daarna *Oessenenoë* roepende tot getuige zijner gelofte, dronk hij het ingewijde mengsel uit, latende den kogel in het glas.

Het zinnebeeldige van dezen eed, zegt men te betekenen, dat wanneer hij aan zijne verpligting mogt ontrouw worden, de dood zijn straf zal zijn, door ziekte, zwaard, kruid of lood, daar hij als dan onwaardig zal zijn, eenige verdere weldaad van de aarde te ontvangen.

FRANCIS.

(*Het vervolg hierna*).